

העוד אבי חי

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנָיו: (בראשית מה ג.)¹
וַיֹּאמְרוּ שָׂאוֹל שָׂאוֹל הָאִישׁ לָנוּ וְלִמְוֹלְדֵתָנוּ לֵאמֹר הָעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אִחַ וְנִגְדָּ לָנוּ עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַיְדוּעִים יָדַע כִּי יֹאמֶר הוֹרִידוּ אֶת אֶחֱיֶיכֶם: (בראשית מג ז.)²

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ז

... כיון ששמע יוסף³, לא יכול לכבוש רחמיו, שנאמר: "ולא יכול יוסף להתאפק וגו' ויתן את קולו בבכי וגו' ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף" (בראשית מה א-ג). כיון שאמר להם: "אני יוסף" – ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. ר' אלעזר ב"ר שמעון בשם ר' אלעזר בן עזריה אמר: ומה אם יוסף שאמר לאחיו אני יוסף, וידעו מה שעשו בו, לא יכלו לענות אותו, כשיבוא הקב"ה להתווכח עם כל אחד ואחד מן הבריות ולומר לו מעשיו ... על אחת כמה וכמה שאין בריה יכולה לעמוד.⁴

שכל טוב (בובר) בראשית פרשת ויגש פרק מה סימן ג

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי". בתחילה שאל שלום אביו: "ולא יכלו לענות אותו" – אפילו על שלום אביו. למה? "כי נבהלו מפניו". א"ר אלעזר בן עזריה: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה, ומה יוסף שהוא בשר ודם כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, בתוכחותיו של הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים שהוא עד ודיין ובעל דין, ויושב על כסא רם ונשא בדין, ודן את כל אדם לפי מעשיו על אחת כמה וכמה שאין בריה יכולה לעמוד לפניו.⁵

¹ מילותיו הראשונות של יוסף בעת התגלותו אל אחיו, מעבר להודאה העניינית: "אני יוסף", הן הקריאה: "העוד אבי חי". ספק קריאה של שאלה, ספק של משאלה, ספק התפרצות רגש פשוטה, ספק עוד תוכחה לאחים; אחרי כל היריבות וההתנכרות, אחרי כל אותם שנים ומאורעות קשים, אחרי ההתוודעות: "אני יוסף" (בלי "אחיכם", זה יבוא בהמשך ההתוודעות), שלוש מילים: "העוד אבי חי!". ועונה כהה קריאתו של יעקב בהמשך הפרשה, כאשר האחים מבשרים לו שיוסף חי: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֲלֶכָה וְאָרְאֶנּוּ בְּטָרְם אָמוֹת". "עוד אבי חי" – "עוד בני חי", זה לעומת זה. בסך הכל יש לנו ארבע "עוד חי" בפרשת מקץ ופרשת ויגש, שתיים מיוסף לאביו (בראשית מג ז, מה ג) ושתיים מיעקב ליוסף (מה כו, מה כח). וכבר הקדמנו את המאוחר והקדשנו דף מיוחד לקריאתו של יעקב עוד יוסף בני חי בפרשה זו בשנה האחרת, והגיע השעה לדון בקריאתו של יוסף שקדמה לזו של יעקב ולערוך את זו לעומת זו.

² כבר קדמו לדברי יוסף בהתוודעותו לאחיו: "העוד אבי חי", דברי האחים ליעקב, כאשר הם מספרים לו את קורותיהם במצרים ואת המפגש עם "האיש" ששאל אותם (לדבריהם): "העוד אביכם חי" (ומה אמרו האחים ליעקב שענו ליוסף? "שוודאי אבינו חי", מפרש שכל טוב). גם כאשר האחים יורדים למצרים בשנית ומביאים איתם את בנימין ויוסף רואה את אחיו הקטן פעם ראשונה אחרי שנים רבות, נזכר עניין חיות האב יעקב בדיאלוג ביניהם: "וַיִּשְׂאֵל לָהֶם לְשֵׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשֵׁלוֹם אֲבִיכֶם הֲזָקָן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדְנֵנוּ חַי: וַיֹּאמְרוּ שֵׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאֲבִינֵנוּ עוֹדְנֵנוּ חַי וְיָקֵדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּ" (בראשית מג כז-כח). הפסוק האחרון הוא המקור לשיר "עוד אבינו חי" – מילים שאינם כך בתורה. גם הון שבו האחים אומרים פסוק זה איננו בשמחה ובצהלה כשיר המושר בשמחות וכינוסים. כך או כך, שבע פעמים מופיעה המילה "חי" בסיפור יוסף ואחיו בפרשות מקץ-ויגש.

³ את דברי בנימין שפירש לו את שמות כל בניו שהם לזכרו של יוסף: "בלע - שנבלע אחי ממני, אשבל - שנשבה אחי, נעמן - שהיו דבריו נעימים, חופים - שלא ראיתי בחופתו והוא לא ראה בחופתי וכו'", והוסיף ואמר: "בבקשה ממך לא תוריד את אבא ביגון שאלה"; וכן שמע יוסף את דברי יהודה: "כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי וכו'". ראה במקור במדרש שם הקטע שהשמטנו.

⁴ מקור מדרש זה הוא בראשית רבה צג (ב ג): "ויתן את קולו בבכי וגו' ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אותו. ר' שמעון בן אלעזר משם ר' אלעזר בן עזריה שהיה אומר דבר משם אבא כהן בן דליה: אוי לנו מיום דין, אוי לנו מיום תוכחה, בלעם חכם הגויים היה ולא יכול לעמוד בתוכחתו שלא תונו: ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא (במדבר כב ל), יוסף קטנן שלשבים היה ולא יכלו אחיו לעמוד בתוכחתו. לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי שהוא ... על אחת כמה וכמה". (על בלעם, ראה דברינו ויפתח ה' את פי האתון בפרשת בלק). ובגמרא חגיגה ד ע"ב: "רבי אלעזר כי מטי להאי קרא בכי: ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. ומה תוכחה של בשר ודם - כך, תוכחה של הקב"ה - על אחת כמה וכמה!". מלשון המדרש משמע שעיקר הבהלה של האחים הייתה מעצם ההתגלות, מהמילים: "אני יוסף", והוא מתעלם בבירור מהקטע "העוד אבי חי". אך קיצור לשון הפסוק המצוטט הוא תופעה ידועה במדרשים שחלו בהם ידי המעתיקים והמלהב"דים במרוצת הדורות ואין להסיק מכך יתר על המידה. לפיכך אנו שואלים: האם אפשר שבהלת האחים קשורה לא רק למילים "אני יוסף", אלא גם למילים: "העוד אבי חי"?

⁵ מדרש/פירוש מאוחר זה משלים את הפסוק והופך את המילים: "העוד אבי חי" לנושא המרכזי. נכון שהמילים הראשונות של יוסף הם: "אני יוסף", אבל שאלתו הראשונה לאחים היא: "העוד אבי חי" – "אבי", לא "אבינו". מכאן נראה חיזוק להצעה שהבושה הגדולה שאחזה באחים הייתה משום שכעת הם מפנימים את מה שעוללו לאביהם! ושאלת יוסף מספר פעמים אם אבא עדיין חי היא התוכחה הגדולה שלא הפנימו כל העת. וכעת עוד יותר, אחרי כל מה שעשיתם, אבא עדיין חי? זאת ועוד, אם הקריאה "אני יוסף, העוד אבי חי" פירושה שכעת נגמר ה"טרוף טורף יוסף", מישהו צריך לחזור כעת לאב החי ולהסביר מה אירע באמת. ושמה אחרי גילויים נוראים אלה שוב לא יחיה (כפי שאמנם כמעט קרה)? וגם אם יחיה, איזה מן חיים אלה אחרי שאשמה כ"כ גדולה יצאה לאור? ראה דברינו הסיפור שלא סופר בפרשת ויגש. נראה שבדרך זו הולך גם פירוש ספורנו שאומר כאן: "העוד אבי חי – איך אפשר שלא מת מדאגתו עלי?". ראה גם פירוש צרור המור (רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, מאה 15, קסטיליה ספרד, פורטוגל, מרוקו) שאומר: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי. כי פלא הוא אם לא מת מרוב היגון והאבל. ולא יכלו אחיו לענות אותו מרוב הבושה והבהלה".

אלשיך בראשית פרשת ויגש פרק מה פסוק ג

"וויאמר אליהם אני יוסף". ולבל יאמרו בלבבם כל רעתם זכר אשר עשינו לו, ויתעצבו מאוד באמרם כי כלתה אליהם הרעה מאתו. על כן מיד היחל בבכי לאמר אני יוסף, ואמר⁶: העוד אבי חי, כלומר, מה שגעיתי בבכייה ואני מדבר ובוכה, לא על צרתי כי אם על צרת אבי כי תמיה אני העוד אבי חי⁷.

אברבנאל בראשית פרק מה פסוק א

ולזה אמר להם: "אני יוסף העוד אבי חי", לא שהיה שואל אם הוא עדין בחיים, כי כבר אמרו לו שהיה חי והוא אמר: "השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי"⁸. אבל אמר להם זה כדי להיכנס עמם בדברים. כי חשב ראשונה בלבו כדי שלא יתביישו ממה שעשו שלא לזכור להם ענין המכירה, אבל שידבר אליהם בעניינים אחרים ולזה התחיל מאביו העודנו חי⁹.

ר' חיים פלטיאל בראשית פרק מה פסוק ג

"אני יוסף העוד אבי חי". ואם תאמר: והא כבר אמרו למעלה שלום לעבדך לאבינו עודנו חי!! ונראה לומר דוודאי ידע (יוסף) דחי היה (יעקב). אך היה שואל אם היה בריא, לפי שידע שנצטער עליו שאל העוד אבי חי, כלומר אם בריא הוא¹⁰.

ריב"א בראשית פרק מה פסוק ג

"וויאמר אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי". ואם תאמר: והלא שאל להם על זה, כדכתיב בפרשת מקץ: "וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי" (בראשית מג כז). והם השיבו: "שלום לעבדך לאבינו עודנו חי" (שם כח), רוצה לומר: לעבדך אבינו יעקב. אבל לא השיבו (על יצחק)¹¹ שכבר מת שלא רצו להשיב לו בפשיטות, שאין משיבין על הקלקלה כדאמרינן אייבו קיים אמה קיימת¹². ועכשיו שאל להם על יעקב¹³.

⁶ והוסיף ואמר.

⁷ על פי פירוש אלשיך (רבי משה אלשיך, מהר"ם אלשיך, טורקיה מאה 16), תוספת דברי יוסף "העוד אבי חי", לאחר "אני יוסף" באו להרגיע את האחים אשר נבהלו מבכיו וחשבו שבכי זה הוא סימן שכלתה אליהם הרעה מאת יוסף, והבכי יומר במהרה לשאיפת נקם. יוסף חש בכך וממהר להוסיף "העוד אבי חי" על מנת להסביר את בכיו. לא על צרתי אני בוכה, אומר להם יוסף, אלא על צרת אבי כשאני חושב כעת כל מה שעבר עלי בעשרים ושתים השנים האחרונות. אבל לאור מה שכתבנו לעיל, הבכי על האבא אינו מפחית מרגש האשם של האחים, רק מוסיף עליו. מה גם שיוסף אומר: "אבי" ולא "אבינו". אין (עדיין) אבא משותף. ראה פירוש כלי יקר כאן: "העוד אבי חי וגו' אף על פי שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה, מכל מקום חשב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו. על כן שאלם שנית: העוד אבי חי. ולבבם לא כן ידמה, וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא, אלא שבא להזכיר עוונם, על כן אמר העוד אבי חי. לומר שאביו הוא ולא אביכם, כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם. על כן נבהלו ולא יכלו לענות דבר".

⁸ ראה הערה 2 לעיל שכבר היה שיח בין האחים ובין יוסף באשר לחיות יעקב. מפרשים נוספים נשענים על שיח זה הכוחה שיוסף ידע שיעקב חי ולפיכך שואלים מה פשר דבריו כאן: "העוד אבי חי"? אבל נראה שאין זו שאלה קשה. דו-שיח זה עצמו מוכיח שהיה כאן מה לשאול. בפרט שיוסף חותם את דבריו שם במילים: "העודנו חי", משמע שיש מה לשאול כל פעם מחדש.

⁹ הצעתו של אברבנאל היא שמילות יוסף: "העוד אבי חי" באות על מנת "להיכנס עמם בדברים". בדומה קצת לפירוש אלשיך לעיל להסביר להם את סיבת בכיו. אבל אברבנאל ממשיך שם ואומר: "ואמר אבי ולא אבינו כלומר אבי האוהב אותו העודנו חי או אם מת בצער בנימין הגידו לי האמת". אם כך, נראה שיוסף לא רק שלא מרגיע את האחים בדברים אלה, אלא שופך שמן על המדורה. והדברים חוזרים לפירוש שכל טוב לעיל ולדברינו בהערה 5 לעיל, בפרט פירוש ספורנו וצורר המור שם. ברגע האמת: "אבי" ולא "אבינו". וכאמור, מילות השיר: "עוד אבינו חי" עם סימן קריאה, אינם במקרא!

¹⁰ אולי אבא חי, אבל האם הוא בריא? בגופו ובנפשו? איזה מן חיים יש לו? כפי שיעקב עצמו אומר בעמדו לפני פרעה: "מעט ורעים היו ימי שני חיי". ראה דברינו [מעט ורעים היו ימי שני חיי](#) בפרשה זו. ראה בכיוון זה גם את פירושו של רבי יעקב מאורליאן (מבעלי התוספות), מובא בפירוש הריב"א לתורה: "שמתחילה שאל על יעקב אם היה קיים ועכשיו שאל להם אם הוא בריא. וחבירו: ומחית בשר חי בשאת". הדימוי מנגע הצרעת, מצמרר. האם אחרי כל משא הכאב ו"שאת" הצער, נותר בשר חי? האם לא נכווה גם הוא? ונוסיף כאן עוד את פירוש החיד"א לתורה (פני דוד) שמזכיר שהאחים אמרו גם ליוסף: "ואחיו מת". יוסף תופש אותם כאן במילותיהם וכאילו אומר להם: אמרתם כל הזמן שהאבא חי, אבל אמרתם גם "אחיו מת". עכשיו שהאח (אני יוסף) כאן לפניכם ואינו מת, שמא גם ב"אבינו חי" לא דברתם אמת.

¹¹ ההוספה בסוגריים היא שלנו והדברים יתבהרו בהמשך.

¹² הכוונה לסיפור על רב שעלה מבבל לארץ ישראל ופגש את ר' חייא דודו ששואל אותו אם אביו של רב, שהיה אחיו של ר' חייא, עדיין חי; ואם אמו של רב, שהייתה אחותו החורגת של ר' חייא עדיין בחיים. ראה מסכת פסחים דף ד ע"א.

¹³ מדרשים ופרשנים רבים מדגישים את העובדה שיצחק היה עוד בחיים בעת מכירת יוסף. ראה בראשית רבה פד כא: "ויבך אותו אביו - זה יצחק". יוסף הכיר את סבא יצחק והיעלמותו הייתה מכה לא רק לאבא - יעקב, אלא גם לסבא יצחק (למרות שהמדרש מדגיש שיצחק ידע ברוח הקודש שיוסף חי ולא גילה ליעקב, ראה בראשית רבה שם וראה רש"י: "ויבך אותו אביו - יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב, אבל לא היה מתאבל, שהיה יודע שהוא חי"). אזכור יצחק בכל פרשת יוסף ואחיו מופיע פעם שנייה במדרשים ובפרשנים על דברי יוסף לאחיו: "השלום אביכם הזקן ... העודנו חי" שהכוונה היא ליצחק. ראה בראשית רבה צב ה: "השלום אביכם - זה יעקב, הזקן אשר אמרתם - זה יצחק". יוסף שזכר את סבא יצחק מבית אבא יעקב, שואל על האבא וגם על הסבא! האם

עודך חי בני יוסף, עודך חי?
 איך חָרְשׁוּ עברו עלי
 עשרים ושתיים שנות ייסורי
 מאז נפרדנו שם באמצע הגיא
 ופסיעותיך ליוו חרש את פסיעותיי
 ואתה הולך ומשתאה לפשר מעשיי,
 איך זה אבא שולח אותי אל אחי?
 מי שְׁשָׁנָאוּ אָחִיו, לא יראה בשנאתם אלי?
 אכן, שלחתיך יוסף בעוונותיי
 ומאז יום יום אני מתייסר בכליותיי
 רגשו מצפוניי ועצמו געגועיי
 עודך חי בני יוסף, עודך חי?
 אימתי אם עוד אראך, אימתי?
 מאז אותו יום נמהר ועד עתה,
 כלו בדמעות עיני
 חמרמרו נהפכו מעיי
 וליבי יום יום עלי דווי
 משמוע נִיחומים אטמתי את אוזניי
 עד מתי, יוסף עד מתי?
 לא שלחת לי איגרת, בן זקוניי
 את ארץ מצרים מלאת אסם ומלאי
 פריית ורבית בארץ נכריה ולא באקראי
 ולי אביך לא היה לך פנאי!
 הַנְּשִׁיף־בֵּית אַבִּיךָ, אמרת: די?
 תכפוני צרות אבא, צרות עד בלי די
 טפלו העלילו אשמות שוא עלי
 הפשיטו כותנתי נשאו רדידי
 בשלשלות אסרוני, קשרו רגליי וידיי
 צמתו בבור רגעי חיי,
 ארכו ימיי נקפו לילותיי
 אמרתי נגזרתי ואבדתי וודאי
 אללי לי אבא אללי לי אללי
 בודד נשאתי תפילה חרש
 לאל שדי
 שיאמר די לצרותיי
 כאשר לְמִדְתָּנִי אתה אבא להתפלל

בארץ ילדות מגוריי
 הנני אבא, עודני חי
 דמות דיוקנך אבא שמרתי בחשאי
 כל יום חשבתי, הלוא תשלח אחריי
 לדעת גורלי ומה אודותיי
 איך לא שלחת לי אבא, לא חקרת מעשיי
 איך לא חקרת עלילות אחי?
 ושמע תפילתי אל כל חי
 גאל ופדה נפשי מבית אסוריי
 ועלו ובאו תפילותיי ותחינותיי
 ומפשר חלומות זרים
 התגשמו ועלו חלומותיי
 אברך יקראו ועל ברך יכרעו
 כל מצרים לִפְנֵי
 הנני אבא, עודני חי!
 ובבקשה אל תשאלני
 למה לא שלחתי לך אגרותיי
 הלא הוא כמוס עמדי
 ועם כותב תורת אל חי
 עד יבואו פרשני הדורות ויגלו סודותיי
 אך למה זה אוסיף ואהגה ביגוניי
 למה אוסיף תנות קורותיי וספר מעשיי
 אודה בכל לב ואהגה בהגיוניי
 עד יבלו שפתותיי ויכלו מילותיי
 שבח ותהילה אביעה לאל שדי
 השומע תפילותיך ותפילותיי
 העונה צרותיך אבי וצרותיי
 כי תמו ייסוריך וכלו ייסורי
 כי הנה אתה אבא, הנה אתה חי
 והנה אני יוסף בנך, אבא,
 עודני חי
 (רק חבל ששמעתי שסבא יצחק כבר לא חי)
אודך ה' כי עוד אבי חי
אודך ה' כי עוד יוסף בני חי
וגם סבא יצחק בלב כולנו חי.

אבא יעקב חי? האם גם סבא יצחק עדיין חי? בתשובת האחים: "שלום לעבדך לאבינו עודנו חי", נרמז ליוסף שיצחק כבר לא בחיים. לפי חשבון שעושים מסדרי הדורות, יצחק נפטר 12 שנה לאחר מכירת יוסף. יעקב באבל על יוסף והולך לקבור את יצחק אביו ביחד עם עשו (ראה בראשית לה כט, בדברינו [מות יצחק ורבקה](#) בפרשת וישלח). כאן, כאשר יוסף מתוודע לאחיו ואומר: "העוד אבי חי", הוא כאילו אומר: את סבא יצחק אני מבין שכבר לא אזכה לראות (עפ"י מפרשים יצחק לא יכול היה לראות עוד בשברון לב יעקב בנו על היעלמות יוסף נכדו), האם לפחות אבא עוד חי?

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: אחרי ככלות הכל אין הדברים פשוטים. קריאתו של יוסף: "העוד אבי חי" וקריאתו של יעקב: "עוד בני חי", מהדהדות זו מול זו – קריאתו של אב אוהב ומתייסר לעומת קריאתו של בן אובד ומתנכר. בה בעת, קריאות אישיות אלה חושפות את הרובד האינטימי הפרטי שבין יוסף ויעקב, בתוך כל הסאגה המשפחתית האדירה הזו המלווה אותנו ארבע פרשות בתורה. שאר האחים (הבנים) עומדים בתווך ושומעים קריאות אינטימיות אלה: "אבי" – "בני", וגם זה להם תוכחה ומוסר וצביטה גדולה בלב. בסוף פרשת ויגש אנחנו חוזרים לראש פרשת וישב שהיא תחילת כל הסיפור: "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל בניו". האחים רואים שהכל חוזר לקדמותו ושותקים ואין לדעת מה בליבם. במתכוון או שלא במתכוון, יעקב לא סוגר כאן את המעגל אלא משאיר אותו פתוח, לשעתו ולדורות. הדברים מהדהדים בפרשת ויחי הסמוכה, הן בברכת יעקב לבניו והן בדברי האחים ליוסף לאחר מות יעקב: [לו ישטמנו יוסף](#). ראה גם דברינו [הסיפור שלא סופר בפרשת ויגש](#).

הרוצה להרחיב ולהעמיק בנושא זה מוזמן לעיין בדברים שכתב הרב יהודה זולדן [בדף השבועי של אונ' בר אילן](#).